

УДК: 373. 3. 011. 3

О.О. ЛІННІК

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті охарактеризовано закономірності педагогічної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу в умовах ВНЗ, що визначено автором як провідна умова підготовки майбутнього вчителя до організації взаємодії з учнями у професійній діяльності. На основі закономірностей сформульовано стратегічні принципи побудови системи підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії. Тактичні принципи утворили концептуальну основу технології організації педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах ВНЗу.

Ключові слова: майбутній вчитель, професійна підготовка, педагогічна взаємодія, закономірності, стратегічні принципи, тактичні принципи.

Освіта в Україні знаходиться на етапі кардинальних перетворень та глобальних змін, що стосуються всіх освітніх рівнів. Проте задекларовані зміни стануть можливими для втілення лише за умови готовності вчителя до їх реалізації. Враховуючи ключову роль суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії в перебудові освітнього процесу на гуманістичних засадах, головною умовою реформування освіти вбачається готовність педагога до її реалізації. Відтак, об'єктивного характеру набуває проблема теоретико-методологічної розробки системи підготовки майбутніх учителів до взаємодії з учнями на засадах суб'єктно-діяльнісного підходу в умовах ВНЗ. Актуальність проблеми дослідження підтверджується законодавчими документами, прийнятими на початку XXI століття, у яких передбачено докорінну перебудову освіти з урахуванням сучасних європейських тенденцій; забезпечення гнучкості та варіативності освіти через отримання вищими навчальними закладами автономності; зміни у концептуальному, змістовому та процесуальному компонентах вищої професійної педагогічної освіти.

У наукових розвідках досить широко представлено теоретичні та методичні засади педагогічної взаємодії (Г. Аксьонова, І. Вачков, Л. Велитченко, Н. Волкова, О. Киричук, Я. Коломінський, І. Малікова, С. Музичук та ін.). Низку студій присвячено підготовці майбутніх педагогів до педагогічної взаємодії (Т. Борисенко, В. Желанова, О. Кіліченко, С. Коломійченко, О. Комар, О. Матвієнко, Л. Нечаєва, Р. Павлюк, Л. Присяжнюк, С. Ратовська, Г. Шролик та ін.). Проблему організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освіті розкрито в працях Н. Бугаєвої, І. Вачкова, Л. Велитченко, О. Грозовської, О. Кролевецької, О. Легун, О. Максимової, Н. Моїсеєвої, В. Панюшкіна та ін.

Незважаючи на значну увагу вчених до цієї проблеми, підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії в умовах ВНЗ залишається фрагментарною, що призводить до збільшення розбіжності між наявними знаннями про новітні педагогічні підходи й технології та фактичною неготовністю випускників педагогічних вишів до їхньої практичної реалізації. Проектування системи підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії передбачає насамперед формулювання закономірностей та принципів педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах ВНЗ.

Мета статті полягає у визначенні та характеристиці закономірностей та принципів педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах ВНЗ.

Для визначення принципів педагогічної взаємодії в умовах ВНЗ необхідно сформулювати закономірності суб'єкт-суб'єктної взаємодії у професійно зорієнтованому освітньому середовищі ВНЗ на чотирьох рівнях методології: філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, технологічному. Аналіз наукових підходів: аксіологічного, герменевтичного, культурологічного, синергетичного, системного, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, середовищного, діалогічного, – уможливив визначення теоретичних положень та ідей, які дозволять сформулювати закономірності та принципи підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи. Поняття «закономірність» трактується як «об'єктивно існуючий, необхідний, істотний, повторювальний зв'язок між дидактичними явищами та процесами» [4, 94].

Закономірності педагогічної взаємодії в умовах ВНЗ було визначено з огляду на положення означених підходів, а також на *закономірності навчально-виховного процесу* (за О. Кучерявим): залежність навчання і виховання від сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників громадського середовища, соціальної структури суспільства, культурно-історичного досвіду народу, духовної культури окремих представників; закономірний зв'язок і єдність виховання з розвитком особистості; ефективність виховного процесу закономірно залежить від міри цілісності організації різних видів діяльності дітей; виховні дії педагогів, взаємодії вихователів і вихованців й активна діяльність останніх пов'язані між собою [4, 271]; *закономірності дидактики*, виведені В. Бондарем на основі системного аналізу всіх видів зв'язків між компонентами дидактичної системи: навчання залежить від умов, в яких він протікає; у навчальному процесі взаємопов'язані всі його функції: освітня, пізнавальна, виховна й розвивальна; ефективність та якість функціонування процесу навчання залежать від єдності усіх суб'єктів освіти; завдання викладання й учіння впливають із загальних завдань освіти, які зумовлені запитами особистості й потребами суспільства; зміст освіти залежить від її завдань; методи й засоби навчання залежать від його змісту; форми організації процесу залежать від завдань, змісту та методів навчання [2]; *закони інноваційного виховання*, сформульовані І. Бехом: закон випереджального морально-духовного розвитку щодо розвитку інтелектуального; закон розвитку вищих емоційних переживань як перелона переживанням нижчим, біологічним; закон утвердження вершинних смислованих орієнтирів у якості провідної мотивації учіння; закон оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури; закон послідовного педагогічного забезпечення процесів від ідентифікації вихованця зі значущим дорослим до повного ототожнення з ним [1].

© О.О. Ліннік, 2017

На підставі зазначених положень сформульовано такі *закономірності педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах ВНЗ*:

- 1) система професійної підготовки вчителя, побудована за законами синергетики, залежить як від культурно-історичних, соціальних чинників, так і від динаміки внутрішніх процесів та явищ, тобто здатна до саморозвитку;
- 2) взаємозалежність всіх компонентів системи професійної педагогічної підготовки в умовах ВНЗ зумовлює необхідність підпорядкування всіх напрямів діяльності суб'єкта меті формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії;
- 3) формування у майбутнього вчителя особистісних смислів у професійній діяльності залежить від культурно-педагогічного досвіду соціуму, а також культурного та професійного рівня викладачів як носіїв культурних та професійних смислів;
- 4) рівень підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії залежить від рівня сформованості суб'єктності усіх учасників взаємодії;
- 5) професійно зорієнтоване освітнє середовище ВНЗ, побудоване нелінійно, містить кілька векторів розвитку для суб'єктів, включених у середовище;
- 6) особистісно-смисловий компонент освітнього середовища може збільшуватись або зменшуватись залежно від рівня суб'єктності учасників педагогічної взаємодії;
- 7) від вибору тексту як джерела культурних та особистісних смислів залежить змістове та методичне наповнення дискурсу педагогічної взаємодії;
- 8) продуктивність педагогічної взаємодії учасників педагогічного процесу залежить від їхнього уміння організовувати та вести діалог;
- 9) діалог, організований на різних рівнях педагогічної взаємодії (діалог культур, діалог суб'єктів, діалог із самим собою), забезпечує діалогічність, варіативність та проблематизацію освітнього середовища ВНЗ.

Закономірності дають підстави для формулювання принципів, які, згідно визначення О. Савченко, є провідними теоретичними положеннями педагогіки, основою яких є педагогічні закономірності, а їх реалізація передбачає використання сучасних методів, форм і змісту дидактичного процесу [5]. В. Желанова під час формулювання принципів контекстного навчання, поділяє їх на стратегічні і тактичні [3, 264-266]. Вважаємо такий розподіл доцільним та застосуємо його під час формулювання принципів системи та технології підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії. Відповідно, стратегічні принципи будуть стосуватися всієї системи, тоді як тактичні – її складової – технології.

Базуючись на закономірностях педагогічної взаємодії, окреслених вище, сформулюємо стратегічні та тактичні принципи підготовки майбутнього вчителя педагогічної взаємодії в умовах ВНЗ.

Стратегічні принципи нами визначено такі: саморозвитку, культуровідповідності, суб'єктної зорієнтованості, ціннісно-смислового ставлення до взаємодії, орієнтації навчання на цінності професійного середовища.

Принцип саморозвитку зумовлений синергетичним підходом, згідно якого педагогічні системи здатні до нелінійного багатовекторного саморозвитку, тобто структурні компоненти системи та їхня взаємодія можуть бути умовами та чинниками розвитку як системи цілому, так і її складових.

Принцип культуровідповідності базується на культурологічному підході та дозволяє розглядати зміст навчання як систему культурних і навчальних смислів, а процес навчання – як діалог культур суб'єктів освітнього процесу. Його виокремлення обумовлене залежністю формування у майбутнього вчителя особистісних смислів у професійній діяльності від культурно-педагогічного досвіду соціуму, а також культурного та професійного рівня викладачів як носіїв культурних та професійних смислів.

Принцип суб'єктної зорієнтованості зумовлений залежністю готовності майбутнього вчителя до взаємодії від рівня його суб'єктності, а також закономірною залежністю між рівнем підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії та рівня сформованості суб'єктності усіх учасників взаємодії. Принцип пов'язаний із позиціонуванням студента як активного учасника освітнього процесу та орієнтацією професійної підготовки на суб'єкта та розвиток його особистості.

Принцип ціннісно-смислового ставлення до взаємодії зумовлений необхідністю смислового наповнення процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії та спрямований на смислове насичення професійно зорієнтованого освітнього середовища ВНЗ.

Визначення **принципу орієнтації навчання на цінності професійного середовища** зумовлено середовищним підходом та виявленими закономірними залежностями між організацією освітнього середовища та рівнем суб'єктності майбутніх учителів початкової школи. Згідно цього принципу, професійна підготовка майбутнього вчителя здійснюється через спеціально створене освітнє середовище, у процесі чого зміщуються акценти із взаємодії педагога та студента на взаємодію студента з освітнім середовищем.

Тактичні принципи нами визначено такі: текстоцентризм, співпраці суб'єктів у всіх сферах діяльності, свободи вибору траєкторії розвитку, діалогізації освітнього середовища.

Визначення **принципу текстоцентризму** зумовлено герменевтичним підходом та залежністю змістового та методичного наповнення дискурсу суб'єкт-суб'єктної взаємодії від вибору тексту. Принцип текстоцентризму передбачає застосування тексту у широкому розумінні (літературного, відео, музичного, танцювального, ситуації) як джерела культурних та професійних смислів та засобу проблематизації змісту професійної підготовки. Принцип текстоцентризму може бути реалізований через такі *правила*:

- зміст підготовки майбутнього вчителя доцільно проблематизувати за допомогою текстів;
- наукові та навчальні тексти доцільно застосовувати паралельно із публіцистичними та художніми для забезпечення осмислення навчальних та професійних понять;

- у роботі з текстом значущим етапом є виокремлення різних смислів, а не змісту та сюжету;
- у роботі з текстом доцільно застосовувати різні рівні його осмислення: пізнання, переживання та перетворювальну діяльність;
- осмислення текстів полегшить застосування прийомів символізації, моделювання, схематизації.

Принцип співпраці суб'єктів у всіх сферах діяльності зумовлений взаємозалежністю всіх компонентів системи підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії та дозволяє враховувати компліментарний зв'язок між усіма компонентами середовища, зокрема суб'єктних компонентів. Реалізація принципу є можливою завдяки таким *правилам*:

- у процесі підготовки майбутнього вчителя доцільним є застосування методів та форм роботи, характерних для професійної діяльності у навчальній діяльності;
- підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії має бути реалізована у громадській, навчальній, професійній та науковій діяльності;
- на кожному етапі підготовки майбутнього вчителя доцільно надавати пріоритет провідному виду діяльності;
- впровадження педагогічних умов, інтерактивних форм та методів підготовки до взаємодії має охоплювати всі види діяльності.

Принцип свободи вибору траєкторії розвитку базується на ідеях синергетичної парадигми, яка передбачає врахування внутрішніх векторів розвитку підсистем, а також суб'єктно-діяльнісного підходу, за рахунок чого кожен суб'єкт має змогу коригувати процес свого навчання й розвитку залежно від внутрішніх потреб, здібностей та інтересів. Принцип реалізується через такі *правила*:

- навчальним планом підготовки майбутнього вчителя мають бути передбачені варіативні курси за вибором студента;
- доцільним є забезпечення різномірних завдань під час розробки робочих програм навчальних дисциплін;
- студентам доцільно надавати можливість вибору способів самореалізації у громадській, навчальній, науковій та професійній діяльності;
- під час організації групової роботи необхідно довірити розподіл ролей самім учасникам взаємодії;

Принцип діалогізації освітнього середовища зумовлений діалогічним підходом та необхідністю вести діалог у побудові взаємодії суб'єктів освітнього процесу, а також визнанням діалогу як основного засобу взаємодії. Реалізація діалогу має бути підпорядкована певним *правилам*:

- діалогізація середовища можлива за умови його насичення культурними та професійними смислами;
- підставою для діалогу має бути проблемна ситуація;
- учасники діалогу повинні мати власну смислову позицію;
- для організації діалогу доцільно застосовувати сократівські методи: конструктивна майевтика, деструктивна майевтика, агон;
- діалог має бути основою інтерактивних форм та методів підготовки майбутніх учителів;
- залучення до діалогу має відбуватися поетапно: від діалогів суб'єктів до діалогу ідей та діалогу і з самим собою.

Підведемо підсумки, назвавши стратегічні принципи підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії, що базуються на виявлених закономірностях професійної педагогічної підготовки: саморозвитку, культури відповідності, суб'єктної зорієнтованості, ціннісно-смислового ставлення до взаємодії, орієнтації навчання на цінності професійного середовища. Зазначені принципи є методологічною основою побудови системи підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії в умовах ВНЗ. Тактичні принципи визначено з урахуванням закономірностей організації професійної педагогічної підготовки: текстоцентризму, співпраці суб'єктів у всіх сферах діяльності, свободи вибору траєкторії розвитку, діалогізації освітнього середовища. Ці принципи склали концептуальну основу технології підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії

У подальших дослідженнях планується впровадження технології підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії в умовах ВНЗ, побудованої на засадах стратегічних та тактичних принципів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 711 с.
2. Бондар В.І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В.І. Бондар. – К.: ФАДА: ЛТД, 2000. – 191 с.
3. Желанова В.В. Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія: монографія / В.В. Желанова; ДЗ "Луган. НУ ім. Т. Шевченка". – Луганськ: ДЗ "ЛНУ ім. Т. Шевченка", 2013. – 482 с.
4. Кучерявий О.Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. / О.Г. Кучерявий. – К.: Слово, 2014. – 440 с.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. ф-тів / О.Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.

REFERENCES

1. Bekh I.D. Vychovannya osobystosti / I.D. Bekh. – K.: Lybid', 2008. – 711 s.
2. Bondar V.I. Teoriya i tekhnolohiya upravlinnya protsesom navchannya v shkoli / V.I. Bondar. – K.: FADA: LTD, 2000. – 191 s.
3. Zhelanova V.V. Kontekstne navchannya maybutn'oho vchytelya pochatkovykh klasiv: teoriya i tekhnolohiya: monohrafiya / V.V. Zhelanova; DZ "Luhan. nats. un-t im. T. Shevchenka". – Luhans'k: DZ "LNU im. T. Shevchenka", 2013. – 482 s.
4. Kucheryavyu O.H. Pedahohika: osobystisno-rozvyval'ni aspekty: navch. posib. / O.H. Kucheryavyu. – K.: Slovo, 2014. – 440 s.

5. Savchenko O.Ya. Dydaktyka pochatkovoyi shkoly : pidruch. dlya stud. ped. f-tiv / O.Ya. Savchenko. – K.: Hramota, 2012. – 504 s.

Е.О. ЛИННИК. ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ПРИНЦИПЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УСЛОВИЯХ ВІСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье охарактеризованы закономерности педагогического взаимодействия между субъектами образовательного процесса в условиях ВУЗа, что определено автором как ведущее условие подготовки будущего учителя к организации взаимодействия с учащимися в профессиональной деятельности. На основе закономерностей сформулированы стратегические принципы построения системы подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию. Тактические принципы создали концептуальную основу технологии организации педагогического взаимодействия субъектов образовательного процесса в условиях ВУЗа.

Ключевые слова: будущий учитель, профессиональная подготовка, педагогическое взаимодействие, закономерности, стратегические принципы, тактические принципы.

O.O. LINNIK. LAWS AND PRINCIPLES OF PEDAGOGICAL INTERACTION OF SUBJECTS OF EDUCATIONAL PROCESS IN UNIVERSITY

This article describes patterns of educational cooperation between the subjects of the educational process in high school. The author identified it as a leading condition of training future teachers to the organization of interaction with pupils in professional activities. Based on the laws the author formulated the strategic principles of building a system of training future teachers to pedagogical interaction. Tactical principles have formed conceptual basis of technologies of organization of pedagogical interaction of subjects of educational process in high school.

Key words: future teacher, professional training, pedagogical interaction, laws, strategic principles, tactical principles.

Рекомендовано до друку.

Д-р. пед. наук, проф., член-кор. АПСН І.В. Малафійк.

Одержано редакцією 25.05.2017 р.

УДК: 378: 005. 44: 005. 591. 6

Ю.В. ПЕЛЕХ, М.С. НЕПЕЛЯК

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПОГЛЯД

У статті розглядаються питання розбудови інноваційного простору сучасного вищого навчального закладу в контексті переходу до нового технологічного укладу і утворення надіндустріальної інформаційної цивілізації. За таких умов пріоритетним завданням сучасної системи управління інноваційним розвитком вищого навчального закладу стає необхідність гуманітарних інновацій, потреба усвідомити і синтезувати нове-інакше в освітніх і суміжних сферах побуту громади в рамках єдиної комунікації, націленої на конструктивну роботу з майбутнім. Розглядаються можливості для розбудови різноманітного, багатовекторного, множинного майбутнього вищого навчального закладу.

Ключові слова: глобалізація, гуманітарні інновації, майбутнє, комунікації, інноваційний простір, вищий навчальний заклад.

У сучасному світі і на теренах України ми можемо спостерігати проєкції та заломлення глобальних тенденцій: політичної та фінансової кризи, соціальних мережевих перетворень, воєнної агресії. Ці ж процеси фокусують конфлікт культурних і економічних парадигм, ініціюючи зміни освітньої парадигми. Освітні інституції (навчальні заклади) України, котрі у значній мірі відповідальні за підготовку та виховання наших громадян і відповідно засновників майбутнього нашої держави і суспільства, з часу набуття незалежності в 1991 році, на фундаментальному рівні поєднують в собі (як інституції, так і громадяни) інтенції минулого, радянської (частково азійської) та європейської освітньої парадигми і відповідно включають у свою структуру (свідомо чи ні) матрицю логіки розвитку старого світу, що є причиною відставання і не синхронізації із стрімкими технологічними і гуманітарними перетвореннями. Як зауважив Пітер Фердинанд Друкер, американський вчений, експерт в галузі менеджменту: "Найбільшою небезпекою в часи нестабільності є не сама нестабільність, а спосіб дії згідно логіки учорашнього дня".

З огляду на вище вказане, актуальність даної теми полягає в необхідності побачити моделі і тренди майбутнього, котре вже настало, але через певну ригідність навколишнього середовища організації, ми не бажаємо самі стати джерелом генерації і розвитку глобальної освітньої інноватики, що в сучасному світі давало би можливість нашій державі освоїти майбутнє на якісно новому рівні.

Мета дослідження: навчитися бачити і свідомо культивувати можливості для розбудови різноманітного, багатовекторного, множинного майбутнього вищого навчального закладу. За основу взято рух до актуалізації та вирішення проблем минулого та майбутнього, засновків і меж інноваційного простору навчального закладу в сучасному глобальному світі.

Розглянемо сучасне визначення ключових термінів нашої теми. За Елвіном Тоффлером і Хайді Тоффлер, *глобалізація* – це процес сутнісної трансформації зв'язків між розвитком різних видів капіталу і таким фундаментальним фактором, як час [6, 69]. Тобто змінюється швидкість настання та охоплення змінами усього світу і якісні характеристики цих змін. На думку Володимира Нікітіна і Юрія Чудновського поняття *інновації* має більше зв'язків не з словом "новації", а зі словом "інакше". У цьому контексті інновації – це актуалізація інакшого.

© Ю.В. Пелех, М.С. Непеляк, 2017